

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:1 (2014), SS.29-46.

MALEBRANCHE DÜŞÜNÇESİNDE DİN-FELSEFE İLİŞKİSİ

Haydar DÖLEK*

Öz

İnsanın beşeri tecrübe alanlarından ikisini oluşturan din ve felsefe, aynı zamanda sosyal hayatında iki yönünü oluşturmaktadır. Din ve felsefe, bu özelliğinden dolayı da her zaman aralarında bir ilişki bulunmak kaydıyla tarihte yer almıştır. Din ve felsefenin metot açısından farklı yöntemler kullanmasına rağmen, amaçları bakımından aynı doğrultuda oldukları söylenebilir. Tarih boyunca felsefe ve din arasında bir ilişkinin olmadığını, hatta olmaması gerektiğini savunan düşünürler olmakla birlikte, diğer bir kısmı da bunların arasında olumlu bir ilişki ve uzlaşımın olduğunu savunmuştur. Biz de aynı zamanda bir din adamı ve filozof olan Malebranche'ın din ve felsefe arasında var olan uzlaşmayı ortaya koyma çabasını makalemize araştırma konusu edineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Malebranche, Din, Felsefe, Metot, Occasionalism.

The Relation of Religion & Philosophy in the Thought of Malebranche

Abstract

Two of the areas that make up the human experience of people are religion and philosophy, also consist two aspects of social life. Religion and philosophy, because of this feature has always provided a relationship between them and took its place in history. Although religion and philosophy used different processes methodologically, it can be said that they are on the same direction. Although there are thinkers who say there isn't any relationship between philosophy and religion throughout history, some other thinkers assert that there is a positive relationship between them. In this article we will try to make the reconciliation between religion and philosophy of Malebranche who is himself a theologian and philosopher.

Keywords: Malebranche, Religion, Philosophy, Method, Occasionalism.

* Yrd.,Doç., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, hdolek@firat.edu.tr

Maddî alanın dışında, üstünde ve ötesinde, fiziksel gözlemlenilebilir, algılanamayacak olan bir alan olarak değerlendirilen din alanı¹, din felsefesi biliminin ana konularından biri olarak kabul edilir. Din – felsefe ilişkisi hakkındaki görüşlerini araştırma konusu yaptığımız Malebranche'ın, bu konulardaki kanaatlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle onun din anlayışının bilinmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

DİN ANLAYIŞI

Malebranche'ın yaşadığı dönemde Hıristiyan batı dünyasında yaşanmakta olan din-felsefe mücadelesinin ve dinin akla uygun olup olmadığı tartışmalarının da, kendisini dine adanmış olan Malebranche üzerinde, din ile aklın çelişmeyeceği gibi bir teoriyi ispatlama yönünde etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim o, Descartes'ın kartezyen felsefesinin ortaya çıkardığı "dinsel alan" ve "düşünsel alan" ayırımını göz önünde tutarak, Descartes'ın varmış olduğu sonuçlardan başka bir yöne çekmeye çalışmıştır. Bunda da başarılı olduğu söylenebilir. Descartes, Hıristiyanlığa ait dinî bir takım ritüel ve inanç biçimlerinin insan aklının rahatça kavrayamayacağı şeyler olduğunu söylerken;² Malebranche'a göre İncil'deki ifadeler akla uygun bulunmaktadır.³ O, "*Kutlu kitap ise bize Tanrı'nın bütün şeyleri kendisi için yapmış olduğundan şüphelenmemize müsaade etmez*"⁴ derken, vahyin, aklın yol göstericisi ve ilk örneği olduğu düşüncesindedir.⁵ Malebranche, insan aklına *yaratılmış akıl*, kutsal kitaba da *üniversal akıl*⁶ demektedir ve ilahi kelam (kutsal kitap) ile üniversal aklın da aynı olduğu düşüncesine sahip bulunmaktadır.⁷ O, bu tezini inayet teorisine dayandırmakta ve aklın da kutsal metinlerin de Tanrı'ya ulaşmak ve Tanrı'nın inayetini elde etmek için "*yoksulluğun, dünyadan elini eteğini çekmenin ve günahın ağırlıklarının azaltılmasının zorunlu hazırlıklar olduklarını anlatır ve öğretir*"⁸ olduklarından hareket etmektedir.

Malebranche, bir takım dinî inançların salt akılla kavranabilecek

¹ Başcı, Vahdettin, *Felsefî Bir Problem Olarak Mucize*, Erzurum 1996, s.32.

² Descartes, René, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1997, s. 43.

³ Malebranche, Nicole, *Hakikatin Araştırılması*, çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul 1997, I, s.54.

⁴ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.99.

⁵ bkz. Malebranche, Nicole, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, çev. Bedia Akarsu, İstanbul 1997. s.104.

⁶ Malebranche, *a.g.e.*, s,100.

⁷ Malebranche, *a.g.e.*, s.98.

⁸ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, I, s.54.

şeyler olmadığını düşünmekte olduğundan dolayı, dinî hakikatleri anlamada felsefî bilginin ve kanıtların yeterli olamayacağı fikrini ileri sürmektedir.⁹ Öte yandan epistemolojik anlamda okuyup, araştırmanın, gerçeklerin öğrenilmesinde zihni tembelleştirdiği ve insanların aklını karıştırdığı için faydalı olmadığını,¹⁰ bu nedenle eksiklik olarak görülmesi gerektiğini düşünen Malebranche'ın,¹¹ din ve inançla ilgili meselelerin araştırılması gerektiği, bunun eksiklik olmadığı gibi, inançla ilgili meselelerin ancak gelenekle öğrenilebileceğinden, halbuki aklın, bu meseleleri bulup ortaya çıkaramayacağından bahsetmektedir.¹² Bu durumda Malebranche, bir çeşit epistemolojik bilginin Tanrı ile kul arasına girmesi, inanca ait meselelerin akıl yoluyla araştırılmaya başlanması neticesinde, inancın karışması gibi sorunların¹³ ortaya çıkabileceğine işaret eder bir tarzda; eskilere ait eserlerden yararlanmanın zihni bakımdan tembelliğe yol açacağı ve bu şekilde bilgi edinerek fikir üretmenin başkasının gözüyle dünyaya bakmak¹⁴ olduğu gibi sonuçlara ulaşmıştır. Aynı şekilde inanca ait meselelerin araştırılıp, incelenmesini istemesinin gerekçesini "*en eski inanç, en doğru inanç*"¹⁵ olduğu şeklinde izah eden Malebranche, eskilerin inanca ait meselelerdeki görüşlerinin bilinmesinin en doğru inanca ulaşmada bir vasıta olacağı şeklinde bir kanaate sahiptir.

İnançla ilgili konularda Malebranche'ın, araştırma yapılması gerektiği şeklindeki kanaatlerinden; gerek Hıristiyanlığa ve gerekse İncil gibi kutsal kitap ve diğer bir takım dinî inanç şekillerine, insan müdahalesinin söz konusu olması (tahrifat) sebebiyle, bir takım yanlışlıkların girebileceği

⁹ Malebranche "Demek ki din inançlarında sapkınlığa düşmüş bulunanları din üzere doğru yola getirmenin en iyi ve en kestirme yolu, kendilerine yalnız felsefeden alınmış kanıtlar göstererek bunları, kendi zihinlerini kullanmağa yatkınlaştırmak değildir. Çünkü bunlara öğretilmek istenilen hakikatler, aklın anlayacağı hakikatler değildir" diyerek bu görüşünü ispatlamaktadır. bkz. Malebranche, *a.g.e.*, III, s.27.

¹⁰ İslâm dünyasında İbn Rüşd, Malebranche'ın askine olarak eskilerin eserlerinin Allah'ı tanımak için zorunlu olduğu iddiasındadır. Bkz. İbn Rüşd, *Faslu'l-Makâl el-Keşf an Minhâci'l-Edille (Felsefe-Din İlişkileri)*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1985, s.106-107.

¹¹ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.137-138. Malebranche'ın buradaki muhalefeti eskilerin kitaplarının okunması değil, okunma biçimidir. Zira o, eskilerin kitaplarının genellikle gurur, kibir, böbürlenme gibi şeylere yol açacak biçimde okunmasına karşıdır. Nitekim eserinin bir başka yerinde eskilerinin kitaplarının nasıl okunması gerektiğini anlatmakta olduğunu görmekteyiz. Bkz. Malebranche, *a.g.e.*, I, s.32 vd.

¹² Malebranche, *a.g.e.*, II, s.151.

¹³ Güngör, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1987, s.124 vd.

¹⁴ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.131.

¹⁵ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.151.

biçiminde bir düşünceye sahip olduğu sonucunu çıkarmamız mümkündür. Nitekim o, en eski inancın, en doğru inanç olduğu gibi bir tez de ileri sürmektedir. Bu da onun, tarihsel süreçte, Hıristiyanlığın bir takım tahriflere uğrayabileceği şeklinde düşünmüş olduğunun kanıtı olarak gösterilebilir.

Bununla beraber Malebranche'ın Hıristiyanlık akidesinin bütün temel ritüel ve inanç biçimleri konusunda sağlam bir imana sahip olduğunu da görmekteyiz. Malebranche'ın din anlayışı denilince, iyi bir Hıristiyan filozof rahip olarak Malebranche akla gelmelidir. Hayatını ve felsefesini Hıristiyanlığın akla uygunluğu gibi bir amacı gerçekleştirmek üzere şekillendirmiş olduğundan dolayı o, iyi bir Hıristiyan olarak nitelendirilebilir. Onun eserleri incelendiğinde Hıristiyanlığın kutsal kitabını hayatı yönlendirecek bir şey olarak değerlendirdiği gibi, Hıristiyanlığa ait ilk günah, teslis (baba, oğul, ruhu'l-kuds), kilise ve konsillerin kutsallığı gibi inançları savunduğu ve saygı duyduğu da görülmektedir.¹⁶

Diğer taraftan Malebranche'ın, Hıristiyanlığın inanç bağlamında akılla kavranamayacağı şeklinde bir düşünceye sahip olduğu da görülmektedir. Değişik bir ifadeyle Malebranche, insan aklı, Hıristiyanlık inancının belli başlı rükünlerine ve özellikle de baba, oğul ve ruhu'l-kuds'ten ibaret olan teslis'in gizemlerinin hakikatine vakıf olamaz şeklinde bir düşünceye sahiptir. O, bu kanaatini şu şekilde dile getirmektedir: "*Gerçek olan da şudur ki: insan aklı bize: üç kişiden teşekkül etmiş bir Tanrı'nın var olduğunu, İsa el-Masih'in teninin şaraba batırılan ekmek ayininde gerçekten hazır bulunduğunu ve insanın ne yapacağını, ezelden beri Tanrı'nın bilmesine rağmen, insanın yine de irade sahibi olduğunu asla anlatamaz*"¹⁷. O, Hıristiyanlık inancının erkanına ve özellikle de teslise akıl yoluyla açıklama getirilemeyeceğini söylerken, temelde teslisi inkar edenlere karşı bir eleştiri getirmektedir.

O, Hıristiyanlık inancının erkanına ve özellikle de teslise akıl yoluyla açıklama getirilemeyeceğini söylerken, temelde teslisi inkar edenlere karşı bir eleştiri getirmektedir. Malebranche döneminde Hıristiyanlığı rasyonalist bir biçimde temellendirmeye çalışan Sozziniler¹⁸, akla uygun görmedikleri teslis

¹⁶ Teslis inancıyla ilgili olarak bkz. *a.g.e.*, II, s. 216, 225; III, s. 23-24, 27, 106, 132, 163-164; IV-V, s. 244; *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.79; Kilise ve kosüllerle ilgili olarak bkz. Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, III, s.134; IV-V, s. 42-43; ilk günahla ilgili olarak bkz. *a.g.e.*, I, s.43, 50, 51, 52; IV-V, s.191,192, 193, 197; *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 163-164.

¹⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, III, s.27.

¹⁸ Laelius Socinus (1525-1562) adlı İtalyan filozofu tarafından kurulan tarikatın adı. Bu tarikat Hıristiyan öğretisini rasyonalist bir görüşle temellendirmeye çalışır, bunun için de vahyin yalnız aklın uzlaşım doğru bulduğu yönlerini benimser, bütün metafizik sırları ile akıl ve

inancını reddetmekteydiler. Onların bu tutumunu doğru bulmayan Malebranche, onların bu reddini dinî inanca ait konuların akılla kavranılamayacağı, bunlara sadece iman gerektiği şeklindeki tezinden hareketle cevaplamaktadır¹⁹. Çünkü Malebranche'a göre dinsel alana ait konularda akıl yürütmek, insanı delaletle düşürmektedir. O, insan zihninin kifayetsiz olması dolayısıyla, zihne bağlı olmayan konularda hüküm vermenin din inançları konusunda sapıklığa düşenler olduğu kanaatinde²⁰. Ayrıca ilahiyatla uğraşanların da aklın kavrayamayacağı gizemleri açıklamak için insan aklını sık kullanmalarından dolayı, din konusunda sapkınlığa düşmüş olanlara malzeme verdiklerini düşünmektedir²¹.

Bu noktada Malebranche'ın, İncil ile aklın birbirine ters düşmeyeceği ve Hıristiyanlığa ait bir takım dinî inançların akılla kavranılmaya çalışmasının gereksiz olduğu gibi iki zıt fikre sahip olduğu görülmektedir. Bu konuda öncelikle Malebranche'ın akılla çelişmeyen İncil olduğu görüşünün öne çıkartılması gerektiği söylenebilir. Yani o, topyekün Hıristiyanlığın ve Hıristiyanlığa ait inanç biçimlerinin akla uygunluğundan değil, İncil'in akla uygunluğundan söz etmektedir.

Malebranche düşüncesinde inancın çok önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Nitekim o, hayatın düzenlenmesinde İncil'in ve İsa el-Mesih'in göz önünde bulundurulması gerektiği fikrindedir.²² *"İman bizi zekaya götürür ve otoritesiyle kesin olmayan ve sıkıntı verici şüphe ve tereddütlerimizi inanç ve kesinliğe çevirir"*²³, *"İnanç ruhumuzun gidişini idare etmelidir, fakat onu deha ile dolduran yalnız en yüksek akıldır"*²⁴ şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o, inancın, insanı doğru yolda tutacağına ve sıkıntılarını çözüm getireceğine inanmaktadır.

İnsanın mutluluğunun ancak dinç bir inanç ve İsa'nın inayeti²⁵ sayesinde olacağına inanan Malebranche, İsa Mesih'in inayeti olmaksızın, insanların öğrenecekleri hakikatlerin hiç bir faydası olmayacağı düşüncesine sahiptir. Hatta o daha ileriye giderek, İsa Mesih'in inayeti olmaksızın Tanrı'ya

doğaya aykırı öğelerini ayıklayıp dışarıda bırakır. Geniş bilgi için bkz. Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1996, s.206.

¹⁹ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.23-24.

²⁰ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.25.

²¹ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.25-26.

²² Malebranche, *a.g.e.*, II, s.249.

²³ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.162.

²⁴ Malebranche, *a.g.e.*, s. 42.

²⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, II, s.255.

kimsenin kulluk edemeyeceğini de söylemektedir.²⁶

Ancak Hz. İsa'nın sayesinde, Tanrı'nın, insanların tek ve biricik iyiliği olduğu anlaşılabilirliği görüşünde olan Malebranche, Tanrı'yı sevebilmenin ancak İsa Mesih'in şefaati ile gerçekleşebileceğini söylemektedir.²⁷ "...İsa Mesih'in şefaati olmasaydı Tanrı'nın bizim her şeyimiz olduğuna, duygudaki içgüdü ile hiç de kanaat getiremezdik"²⁸ biçimindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere o, Hıristiyanlığın üçlü Tanrı anlayışını, hakiki bir imanla kabul etmektedir. Malebranche, Hıristiyanlığın meşhur teslis akidesine sahip olarak Hz. İsa'yı da kendisine tapınması gereken bir varlık olarak değerlendirmektedir. Onun, Hz. İsa'ya tapılmaması gerektiği fikrinde olanlara karşı olduğunu gösteren ifadesi şu şekildedir: "*eski adete göre İsa el-Mesih'in diz çökerek ruhta karşılınması mecburiyeti, herkes için bugün de süregeldiği halde İngiltere'de kral ve hatta kraliçe: Tanrı'nın varlığına katışma töreni yapılırken İsa el-Mesih'e hiç tapılmamasına buyruk verirler*"²⁹.

Aynı şekilde vahiy konusundaki görüşlerinin de klasik Hıristiyanlık düşüncesinden farklı olmadığı söylenebilir. Hıristiyan düşüncesinde vahiy, Tanrı'nın kelamı olan İsa el-Mesih'in havarilerine ilham etmesidir. İncil'de yer alan "*İsa Mesih'in vahyidir; onu Allah yakında vaki olması lazım gelen şeyleri kullarına göstermek için kendisine verdi; ve o, meleği vasıtasıyla gönderip kulu Yuhannaya onu işaret etti; O da Allah'ın kelamına ve İsa Mesih'in şehadetine yani, gördüğü şeylerin hepsine, şehadet etti*"³⁰, ayetlerinin de belirttiği gibi vahiy İsa Mesih'indir.

Vahiy konusunda Malebranche'in sahip olduğu anlayışın klasik Hıristiyan düşüncesinin dışında olmadığı şeklindeki değerlendirmeye ek olarak onun vahiy iki boyutta ele aldığı söylenmesi yerinde olacaktır. Zira onun anlayışında vahiy, hem kutsal kitabı vahyedeni hem de duyularımız olarak, yaratıkların varlığının bilinmesinde Tanrı'nın yöntemlerindedir. Onun ifadesiyle: "*Tanrı yaratıklarının varlığını bize iki tarzda vahiy ile meydana koyar: Kutsal kitapların otoritesiyle (Hz. İsa) ve duyularımızın aracılığıyla*"³¹. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Malebranche'in anlayışında vahiy hem kutsal kitabı vahyeden Hz. İsa'ya hem de insanın duyularına işaret etmektedir.

²⁶ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.46-47.

²⁷ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s.244.

²⁸ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s.259.

²⁹ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.216.

³⁰ *İncil-i Şerif (Yahut İsa Mesih'in Yeni Ahit Kitabı)*, İstanbul 1979, Yuhannanın Vahyi, bab : 1, ayet : 1-3.

³¹ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.53.

Malebranche vahyi, ruh ve beden birliğinin genel kanunları sonucu olarak var olan *tabii vahiy* ve Tanrı'nın bildirmiş olduğu *özel vahiy* olarak ikiye ayırır.³² "Özel vahiy hiçbir zaman doğrudan doğruya yanlışlığa götürmez, çünkü Tanrı bizi yanıltmak isteyemez"³³ diyen Malebranche, tabii vahyin yanılabilirliğini kabul etmektedir.³⁴

Vahyin yanılmaya sevk etmeyeceği inancı, doğal olarak onun dinî kanaatlerindeki samimiyetinin bir ürünü şeklinde değerlendirilmelidir. Öte yandan onun bu inancı, kutsal kitaba ve onu vahyedene olan saygısının da sebebidir. Bu yüzden o, eski filozofların eserlerine düşkün olan ve onları kutsal kitabın metinlerine tercih edenleri azarlamaya sevk etmektedir: "İnsanların çoğu onca umursamaz ve onca düşüncesizdir ki, Tanrı'nın sözüyle, insanların sözleri arasında, bunlar bir araya gelip birbirlerine karışmış oldukları için hiç bir ayırım gözetmezler. Öyle ki bu iki türlü sözün her ikisini de beğenip benimsememekle yanılmaya düşerler yahut her ikisine de saygısızlık göstermekle küfre saparlar"³⁵ demektedir.

FELSEFİ METODU

Descartes'ın koyu bir taraftarı ve savunucusu olan Malebranche'ın felsefe metodunu ortaya koyarken, tıpkı Descartes gibi, öncelikle şüphecilğe ve akla dayanmakta olduğu görülmektedir. Nitekim metot olarak ortaya koyduğu: "daima en basit şeylerden işe başlamalı, bunların bütün kısımlarını incelemeli ve bunların bağlı bulunduğu en mürekkep şeylere geçmezden önce bunlarla ünsiyet peyda etmelidir"³⁶ şeklindeki fikirlerine dikkat edilecek olursa, bunların, Descartes'ın *Metot Üzerine Konuşma* adlı eserinde, hangi yöntemlerle düşünülmesi gerektiğine dair anlatmış olduğu ilkelere çok benzediği görülecektir.³⁷ Daha önceki satırlarda İncil ve Hristiyanlığın inanç esaslarına hiç şüphe etmeden inanmanın gerekliliğini vurgulayan Malebranche için burada kendisi ile tezada düşmüş denilebilir. Fakat o, akıl ile imanı uzlaştırmaya çalışan bir düşünür olarak, İncil ile aklın birbirine uygunluğunu ifade etmektedir.³⁸ Dolayısı ile onu hem imancı hem de akılcı olarak nitelendirebiliriz.

³² Malebranche, *a.g.e.*, s.54.

³³ Malebranche, *a.g.e.*, s.54.

³⁴ Malebranche, *a.g.e.*, s. 53-54.

³⁵ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, II, s.189-190.

³⁶ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.109.

³⁷ Descartes, Rene, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, İstanbul 1994, s.21-22.

³⁸ Malebranche, *a.g.e.*, I, s. 54.

Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler adlı eserinin başlangıcında ilke olarak ortaya koyduğu, üniversal akla danışılmasına hiç bir şeyin engel olmaması ve metafiziğe dair konular üzerinde yapılan konuşmalarda aklın her zaman en üstün tutulması, karar ve hüküm merciinin akıl olması gerektiği şeklindeki ilkelerinden de anlaşılacağı üzere o aklın hakemliğinde düşüncelerini yönlendirmek amacını gütmektedir.³⁹

Kendisinin birinci kural olarak: *"Bir iç zahmetine katlanmadan ve aklın gizli çıkışmalarına uğramadan, yani razı olmak istemeseydik hürriyetimizi kötüye kullanacağımızı açıkça anlamadan muvafakat edilemeyecek kadar apaçık olarak doğru görünen önermelerden başka hiç bir önermeye tam olarak muvafakat edilmemelidir"*⁴⁰ düşüncesini kabul etmesinden de anlaşıldığı gibi Malebranche, metot olarak şüpheciliği esas almaktadır. Şüpheciliğe bağlı tümdengelim ile de metodunu desteklediğini görmekteyiz: *"Zira, ne kadar küçük ve anlayışsız olursa olsun, derinden derine düşünürse, yeryüzünün en uslu ve en açık konuşan adamının bile tümden getirip ortaya çıkaramayacağı hakikatleri bulup ortaya koyamayacak hiç bir zihin yoktur"*⁴¹ şeklindeki ifadesinden de bu anlaşılmaktadır.

Malebranche'ın, Descartes'ın şüpheciliğinde ulaştığı noktada yapmış olduğu bir tespit, bilimsel düşüncenin, ancak ve bizatihi derin düşünme ve dikkat etme yöntemi olduğu fikridir. O, isterse Aristoteles ya da Descartes olsun, hemen hiç bir şahsın düşüncesinin doğrudan inanılıp, kabul edilebilir düşünceler olduğunun kabul edilmesine karşı çıkarak, asıl olanın, bu düşünürlerin kanaatlerinin nedeni ve nasılının araştırılması olduğunu vurgulamakta ve yine de Tanrı'nın sesine kulak vererek, derinden derine düşünüldüğünde elde edilen verilere bağlanmayı tavsiye etmektedir.⁴²

Bu tavsiyeden çıkardığı bir başka tespit ise, doğruluğu ancak apaçık görülen şeylere tümüyle rıza gösterilmesi gerektiğini söyleyen Malebranche, bu kuralın, hakikatin araştırılmasında, diğer kurallardan çok daha zorunlu olduğunu kabul etmektedir.⁴³

Hakikatin araştırılmasında duyuların yanıltıcı olabileceği düşüncesinde olan Malebranche, iradenin iyi kullanılmasını ve herhangi bir şey hakkında doğrudan doğruya, düşünmeksizin hüküm verilmemesini de tavsiye etmektedir. Zira, bu şekilde duyuların insanı yanılmaya sevk

³⁹ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.41-43.

⁴⁰ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.6.

⁴¹ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.36.

⁴² Malebranche, *a.g.e.*, I, s.32.

⁴³ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.32.

edemeyeceğini kabul etmektedir.⁴⁴ Buradaki hareket noktası ise duyuların şeylerin özlerini ve hakikatini anlayabilmek için değil, yalnızca bedeni koruyup, saklayabilmek için verilmiş olduğuna inanmasıdır. Bu yüzden de şeylerin özlerinin duyularla değil, ancak bedenle olan münasebetlerine göre ele alınması gerektiğini ileri sürer.⁴⁵

O, Descartes şüpheciliğinin de yardımıyla, akli hakim yaparak, Descartes'ın meşhur *düşünüyorum, o halde varım* denklemiyle teorilerinin çıkışını başlatır. Bu şekilde bizzat kendisinin bilgisinden, Allah'ın bilgisine ulaşabilmek amacıyla yaptığı düşünce üretme faaliyeti ile onun, Descartes'ın bilgi teorisine farklı bir mahiyet kazandırmış olduğu görülmektedir.⁴⁶ Doktrininin ortaya koyarken, Occasionalism düşüncesinin mistik ağırlığı görülür. Zira o, başlangıç itibarıyla hakikat araştırma yönteminde, Tanrı'yı hakikatin yegâne kaynağı olarak görmektedir.⁴⁷ Tanrı'yı *en yüksek akıl*⁴⁸ ve *üniversal akıl*⁴⁹ olarak niteler. Üniversal aklın değişmez bir mahiyeti olduğunu ve ancak Tanrı'da bulunduğunu⁵⁰ ileri sürer. O'nun sonsuz olarak, bütün şeylerin üstünde olduğunu⁵¹ kabul eder.

Öte yandan Malebranche'ın, klasik mistisizmden ayrıldığı yönlerini görmekteyiz ki bunların başında mistik hayatın, ancak, Descartes'çı felsefenin açıklık ve seçiklik prensiplerine bağlı kalınarak ve akla dayalı bir çaba ve gayretle gerçekleştirilebileceğine inanmış olması söylenebilir.⁵²

Malebranche'ın, şüphe metoduna ek olarak ve hatta bunun bir uzantısı şeklinde algılanması mümkün olan metodik diğer bir takım görüşleri daha vardır. Mesela, şüpheciliğine binaen, her şeyden şüphe edilmesi ve ancak üzerinde apaçık kanaatler elde edilen şeylere inanılması gerektiği düşüncesine bağlı olarak düşüncede gerçeğin yakalanması zorunluluğunu ortaya koyarken, bu gerçek fikirlerin bir bilim inşa edebileceklerini kabul etmekte ve bu yüzden; "*kapsadıkları özellikleri anlamak için şeyleri gösteren bu seçik ve cüzi fikirleri yetesiye dikkatle göz önünde tutmalı ve böylece; bazı filozofların aklından başka hiç bir yerde bulunmayan, olmayacak kuruntulara*

⁴⁴ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.55-56.

⁴⁵ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.56.

⁴⁶ Katipoğlu, Hasan "Malebranche'ın Din Felsefesinde Mistisizm", *OMÜİFD*, S.2, Samsun 1987, s. 87.

⁴⁷ Katipoğlu, *a.g.m.*, s. 93.

⁴⁸ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, 42.

⁴⁹ Malebranche, *a.g.e.*, s. 68.

⁵⁰ Malebranche, *a.g.e.*, s.75.

⁵¹ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, I, s.182.

⁵² Katipoğlu, *a.g.m.*, s.102-103.

*kapılıp yolu şaşırılmaktansa tabiatı incelemelidir*⁵³ demektir.

Bundan başka Malebranche'ın hakikatin bilinmesinde gerekli olan ilkelerinden birinin de ilkçağın araştırılıp incelenmesi olduğu söylenebilir. Nitekim o, hakikatin eskide olduğu, en eskinin ise en doğru inancı içinde barındırdığı düşüncesinden dolayı bunu tavsiye etmekte, fakat hakikatin yakalanmasından sonra ise araştırmanın devam ettirilmemesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁴

MALEBRANCHE'IN FELSEFESİ

Malebranche'ın felsefesi, felsefe tarihinde Occasionalism, yani aranedencilik ya da vesilecilik adıyla anılan akımın en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmesinden de anlaşılacağı üzere Occasional felsefedir. Öte yandan yaşadığı yüzyıl itibariyle din-bilim çatışmasının içerisinde kendisini bulduğundan ve Saint Augustinus'un mistik ve metafizik düşüncelerini kabul ettiğinden hareketle onun, felsefesi mistik bir metafizik olarak da nitelendirilebilir.

Occasionalism düşüncesinin iki önemli sonucundan ikincisi olan *Tanrı'da görme* -birincisi Geulincx tarafından ortaya konulan *bende hareket eden Tanrı* anlayışdır- anlayışını ortaya koyan Malebranche'tır. Felsefesinin özünü de bu *Tanrı'da görme* anlayışının oluşturduğu söylenebilir.

Malebranche, Descartes felsefesinde birbirleriyle birleşmesi zor iki temelli cevher olan madde ve ruhu birbirine bağlayan vasıtanın Tanrı olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁵⁵

Descartes düşüncesinde, şüphe yöntemiyle her şeyden tecrit olunarak kendi varlığına ulaşabilen, yani kendisini, başka hiç bir şeyin yardımı olmadan görebilen ve bundan sonra da kendisindeki eksikliklerden hareketle, kendisinden daha mükemmeli düşünemeyen varlığa ulaşabilen, yani bir şey olduğuna inanılan insan,⁵⁶ Malebranche düşüncesinde bir şey olduğunu bilmesine rağmen *ne* olduğunu bilemeyecek olan bir varlıktır.⁵⁷ Ayrıca, Descartes'a göre tanımlanma ihtiyacında olan Tanrı anlayışı, Malebranche'da tanıma ihtiyacı olmayan Tanrı'ya dönüşmüştür.⁵⁸ Zira, Descartes'ın kartezyen

⁵³ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.135.

⁵⁴ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.152.

⁵⁵ Pazarlı, Osman, *Metinlerle Felsefe Tarihi*, İstanbul 1950. s. 112; *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, "Malebranche" mad., İstanbul 1986., XV, s.7720.

⁵⁶ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s.32-35.

⁵⁷ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s. 46-47.

⁵⁸ *Ana Britannica*, "Malebranche" mad., İstanbul 1993, XXI, s.366.

felsefesini, kendi içinde yetiştirdiği ortamdan elde ettiği fikirlerle kaynaştırmak suretiyle dinî ve mistik bir şekle sokarak geliştiren Malebranche, Descartes'ın "üç had vardır: Ruhdaki manalar, Hakikat ve Tanrı"⁵⁹ şeklindeki düşüncesini tek bir hadde irca eder, o da Tanrı'dır düşüncesindedir.⁶⁰

Malebranche'ın bu iki noktada Descartes'tan ayrı düşünmesinin sebebi, mistisizm düşüncesi olmalıdır. Çünkü o ruh-beden münasebetinde, gerek ruhun ve gerekse bedeninin, Tanrı'nın lütfu olan iki cevher olduğunu düşünmekte ve yine Tanrı tarafından her iki cevhere ait nimetlerin, yani ruha ait nimet olarak akıl ve bedene ait nimet olarak duyular takdir edildiğini ileri sürmektedir.⁶¹ İnsana ait her şey yalnız ve bizatihi Tanrı'nın nimeti olduğuna göre insan Tanrı'nın inayeti olmadan kendisini tanımlayamaz, halbuki Tanrı, her şeyin yaratıcısı ve maliki olarak tanımlamaya ihtiyaç gerektirmeyecek kadar açıktır.

Maddeyi eylemsiz olarak niteleyen Malebranche, maddenin kendi hareketini başlatacak ya da durduracak bir iradesi olmadığını, bunu belirleyen de ancak Tanrı olduğunu ileri sürmekte, fakat aynı şeyin ruhun iradesinde geçerli olmadığını söylemektedir. Ona göre irade Tanrı'nın ona doğal olarak verdiği bütün eğilimlere rağmen, istem yoluyla eylem yapabilir, bu nedenle de Tanrı'nın verdiği doğal eğilimlerin dışında kendi hoşuna giden yana yönelebilir. Bu ise bir takım sapkınlıkların ve günahın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan sebeplerden biridir.⁶²

Yani Malebranche madde-ruh ayırımı yoluyla cansız maddelerin kendi kendilerine hareket edemeyeceklerini ve bunları harekete geçiren gücün de ancak Tanrı iradesine bağlı olan ruh iradesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan insanın iradesini, herhangi bir şeye tesir ettiren hakiki iradenin ancak Tanrı'nın külli iradesi olduğunu ve böylece sebep-sonuç ilişkisi yerine vesile-nedenlerin geçerli olacağını söylemektedir.⁶³ *Her şeyi Tanrı'da görmek* olarak ifade edilen bu anlayışı Malebranche şöyle ortaya koymaktadır: "*Fakat Oğulun yeryüzünde küçük düşürülmüş görüntüsünü kendimizde bulundurur ve Ruh'u'l-Kuds'ün hareketlerinin ardısına gidersek, bizim ilk yaratılışımızın bu ilkel görüntüsü ve zihnimizin, Babanın sözü ve Baba ile Oğulun sevgisiyle olan birleşmesi yeniden kurulacak ve artık silinmeyecektir. İnsan-Tanrı (oğul)'nın benzeri isek Tanrı'nın da benzeri*

⁵⁹ Descartes, René, *Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1967, s.43.

⁶⁰ Janet, Paul, Gabirel Seailles, *Metalib ve Mezâhib*, çev. M. Hamdi Yazır, İstanbul 1978, s.44.

⁶¹ Malebranche, a.g.e., s.166.

⁶² Malebranche, *Hakikatın Araştırılması*, I, s.12.

⁶³ Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1989, s. 446.

olacağız sonra da var olmağa devam etmemiz, Tanrı'da olmamız ve Tanrı'nın bizde olması için zaruri bulunan tarzdan daha çok etkin bir tarzda da Tanrı tamamiyle bizde olacak ve biz de tamamiyle Tanrı'da olacağız"⁶⁴. "Akılla bilinir gerçeklikleri itibariyle, bütün açık idelerimiz Tanrı'dadır. İdeleri ancak Tanrı'da görürüz"⁶⁵ demektedir.

Temeli sebep-sonuç ilişkisinin bulunmadığı, yani iki hadise arasındaki ilişkilerin birbirine bağımlı olmadığı, bu ilişkinin ancak Tanrı'nın dileğinin gerçekleşmesinde bir ara-neden olduğu yolundaki bu anlayıştan (Tanrı'da görme) hareket eden Malebranche, insan iradesinin Tanrı iradesini harekete geçiren bir vesile olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Malebranche'a göre bu ara-neden, yani, aralarında tözsel bir bağlılık bulunmayan iki varlıktan birinin diğeri üzerindeki etkisidir.⁶⁶ Malebranche'ın anlayışına göre, insanda mevcut irade, aslında sadece Tanrı iradesini harekete geçiren bir vesiledir ve sebep-sonuç ilişkisi denilen şey aslında Tanrı iradesinin yansımından başka bir şey değildir. Ona göre, sebep-sonuç ilişkisi Tanrı iradesini harekete geçiren vesilelerdir ve dolayısıyla iradenin mutlak sahibi de Tanrı'dır.⁶⁷

İradenin mutlak olarak Tanrı'ya ait olduğu, diğer bize iradî hareketler şeklinde görülen olayların ise ancak vesileler olduğunu gösteren Malebranche, "Fakat tabii nedenler hiç de hakiki nedenler değildirler"⁶⁸ düşüncesiyle burada "tabii nedenler" ve "hakiki nedenler" diye bir ayırım yapmaktadır. Tabii nedenleri vesile-nedenler olarak anlamakta ve tabii nedenlerin ancak Tanrı iradesini harekete geçiren nedenler olabileceğini şu ifadesiyle apaçık olarak belirtmektedir: "Demek oluyor ki hakiki neden olacak ve cisimleri kumıldatmak için hakiki bir gücü bulunacak yalnız Tanrı'dır"⁶⁹.

İnsan iradesinin Tanrı tarafından verilen ve insanların yanılmaları ve kötülöklere düşmesinde ve bunlardan ders alıp doğru yola ulaşmasında bir vesile olarak verildiği kanaatinde olan Malebranche, maddelerin dış görünüşlerine ve duyulara göre hareket edilmemesi halinde, hakikate uyulabileceğini ileri sürmektedir. Bunun da ruha uygun davranmakla gerçekleştirileceğini söyleyen filozof, ruha uygun davranmanın her meselede akli iyi kullanmaya ve imanı muhafazaya bağlı olduğu görüşündedir.⁷⁰

⁶⁴ Malebranche, *a.g.e.*, III, s.106.

⁶⁵ Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.67.

⁶⁶ *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, "Araneden" mad., II, s.751; Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, VI, s.7-8; Malebranche, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, s.146.

⁶⁷ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, VI, s.96.

⁶⁸ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.99.

⁶⁹ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.101.

⁷⁰ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.23; IV-V, s.12-13.

Şu halde hakikati ortaya koyacak, insanı Tanrı'ya ulaştıracak tek yol aklın ve dinin sesine kulak vermektir. "Zira, bu konuda gerekli şey, doğanın ardısına gitmektir, yoksa ona karşı gelmek değildir"⁷¹. Fakat hakikati araştırmak için gidilecek olan bu yolun çok zahmetli olduğunu, ancak iyi bir Hıristiyan olarak yaşamaya bağlı olduğunu söyleyen Malebranche, Hıristiyan olarak yaşamayı, insanlarla birleşmiş ezeli bir hakikat olan Tanrı'nın buyruklarına tamamen uymak şeklinde tanımlamaktadır.⁷²

İyiliği sevmek neyse hakikati bilmek de aşağı yukarı odur, diyor Malebranche, iyilikte duyulan haz ve sevinç gibi, hakikat bilgisini de doğal bir etki ve izlenim ile sevdiğimiz kanaatindedir. Bu etki ve izlenimin, bizi iyiliğe doğru yönelten ve alıp götüren etki ve izlenim gibi, hiç de karşı konulmaz ve yenilmez olmadığını düşünen filozof, bu etki ve izlenim ancak, nesnenin: apaçık olarak yahut yetkin ve tüm olarak bilinmesiyle bu özelliğe erişir demektedir.⁷³ "Hiç bir iyilik bilmiyoruz ki, bizim onu herhangi bir sebepten dolayı sevmemiz gerektiğinden şüphe etmeliyim"⁷⁴ düşüncesi ile "... insan, kendi üzerinde düşündüğü taktirde şu iki şeyi yapmaya kendini mecbur duyacaktır: birincisi inanmak, ötekisi ise yine de incelemek. Ancak insan, iyiden iyiyeye razı olmazsa, iyi yapmadığına inandığı bir şeyden yana hiç bir vakit kanmış ve inanmış olmayacaktır"⁷⁵ düşüncesi arasındaki ilişkiye göre Malebranche felsefesinin özünü yani erdem ile mutluluğun, iman ile aklın birlikte çalışmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu ise mistik bir anlayış olarak değerlendirilebilir.

Bundan başka Malebranche'ın, İslâm tasavvufundakine benzer bir *fena* (Allah'ta yok olma) anlayışına da sahip olduğu görülmektedir. Malebranche'a göre gerçek anlamda tapınmak, Tanrı'nın yüceliği ve azameti önünde fena bulmaktır.⁷⁶ İnsanın, yaratıcı önünde yok olması, fena bulması fikri, onun eserlerinin birçok yerinde söz konusu edilmektedir. Malebranche'a göre insan, bizzat kendisi itibarıyla saf bir yokluktur. O, ancak, sürekli yaratma şeklinde tecelli eden ilahi irade sayesinde vardır. O, kendi başına isteyemez, hareket edemez, bilemez, hissedemez. Bunları gerçekleştiren ancak Allah'ın yaratıkları üzerindeki aksiyonudur. Bu bakımdan insan, kendi varlığını,

⁷¹ Malebranche, *a.g.e.*, II, s.45.

⁷² Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.312-313.

⁷³ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.15; IV-V, s.12-13.

⁷⁴ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.19.

⁷⁵ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.25-26.

⁷⁶ Malebranche, Nicole, *Méditations pour se Disposer a l'Humilité et a la Penitence*, Haz. Armand Cuvillier, Paris 1944, s.116, 193, 201.

Tanrı'nın varlığı olarak mülâhaza etmek zorundadır. Bunun için o, bütün varlığıyla Tanrı'da yok olmaya çalışmalıdır.⁷⁷

Görüldüğü gibi iman ve akıl, Malebranche felsefesinin dayandığı iki temel ve vazgeçilmez ilkedir.⁷⁸ Malebranche'ın, felsefeyi, dinî ideallerinin gerçekleştirilmesinde bir vasıta olarak düşündüğü söylenebilir.⁷⁹ Kısaca, Malebranche'ın occasionalism'inden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Gerçek ve yegâne illet Tanrı'dır ve böyle olduğuna göre, tabiat kanunu, Tanrı'nın irade veya işlerinden ibarettir. Tanrı'dan başkasında irade yoktur.

2. Ruh ile cismin birbiriyle ilişkisinin ezeli illeti de yine Tanrı'dır.

3. Alemde her an yeni bir olay, yeni bir varlık meydana gelmektedir.

4. Öyleyse kainat Tanrı'dadır.⁸⁰

Malebranche'ın occasionalism'inden çıkarılan bu sonucun, Pan-enteizmin *her şey Tanrıdadır* görüşü ile aynı şeyi ifade ettiği söylenilebilir⁸¹.

DİN-FELSEFE İLİŞKİSİ

Saint-Augustinus'un mistik öğretisini, Descartes metodu ile geliştiren Malebranche'ın din ve felsefe ile ilgili kanaatlerinde görüldüğü gibi o, zamanının şartları çerçevesinde din-bilim çatışmasında,⁸² din ve bilimin uzlaşabileceği gibi bir iddiayla ortaya çıkan bir filozoftur.

Din ve felsefe insanın beşerî tecrübe alanlarından en önemli ikisini teşkil etmektedir⁸³ ve toplumsal yaşamanın iki yönü⁸⁴ olduğundan dolayı her zaman aralarında ilişki bulunmak zorunda olan iki fenomen olarak tarihte yer almıştır.⁸⁵ Fakat özellikle metot açısından din ve bilim farklı yöntemler kullanıyor olsa da, yani din normlarla uğraşırken,⁸⁶ bilim olgularla ilgileniyor⁸⁷

⁷⁷ Malebranche, *a.g.e.*, s.108; Katipoğlu, *a.g.m.*, s.88-89.

⁷⁸ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, IV-V, s.20; Katipoğlu, *a.g.m.*, s.102.

⁷⁹ Katipoğlu, *a.g.m.*, s.87.

⁸⁰ Sunar, Cavit, *Varlık Hakkında Ana Düşünceler*, Ankara 1977. s.221.

⁸¹ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir 1990, s. 154.

⁸² Din-bilim ilişkisi konusunda geniş bilgi için bkz. Russell, Bertrand, *Din-Bilim*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1996; Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1958; Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1994; Erdem, Hüsamettin, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Konya 1997.

⁸³ Erdem, *a.g.e.*, s.28.

⁸⁴ Russell, *a.g.e.*,s.11; Başçı, *a.g.e.*, s.34.

⁸⁵ Aydın, *a.g.e.*, s.210; Başçı, *a.g.e.*, s. 36.

⁸⁶ Başçı, *a.g.e.*, s.34.

⁸⁷ Aydın, *a.g.e.*, s.211.

olsa da amaç açısından birleştikleri söylenebilir.⁸⁸

Malebranche da din-bilim ya da din-felsefe münasebetleri karşısında, öncelikle din-akıl ilişkisini ve bu ikisi arasında (Hıristiyanlığı esas alarak) çatışma olamayacağını ileri süren bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Malebranche'ın din-felsefe ilişkisi konusundaki düşünceleri, eserlerinde oldukça dağınık olup sistemli değildir.

Malebranche'ın din ve felsefe münasebeti konusundaki temel yaklaşımının görülmesi açısından şu düşünceleri gerçekten önemlidir. O: "*Din bize: yalnız bir tek hakiki Tanrı'nın var olduğunu öğretiyorsa bu felsefe de yalnız bir tek hakiki nedenin var olduğunu öğretiyor. Din bize: puta taparlık Tanrıların cansız ve hareketsiz taşlardan ve madenlerden ibaret olduklarını öğretiyorsa, bu felsefe de ikinci nedenlerin veyahut felsefedeki bütün Tanrıların maddeden ve etkisi bulunmayan iradelerden ibaret olduğunu bulup ortaya koyuyor. Nihayet din bize: hiç de Tanrı olmayan Tanrıların önünde diz çökmememizi öğretiyorsa, bu felsefe de hiç de neden olmayan nedenlerin muhayyel büyüklük ve gücü karşısında imgelem ve zihnimizin yerlere kapanmamasını, bu nedenleri ne sevmek ne de bunlardan korkmak gerekmediğini, bunlarla hiç uğraşmamayı, yalnız Tanrı'yı düşünmeyi, şeylerin hepsinde Tanrı'ya tazimde bulunmayı ve O'nu sevmeyi öğretiyor*"⁸⁹ şeklindeki düşünceleriyle din ve felsefenin aslında birbirine zıt olan alanlar olmadığını, aksine birbirlerinin tamamlayıcıları olduğunu ileri sürmektedir. İşi temelinden ele alarak konuya yaklaşan Malebranche, dinin öğrettikleri ile felsefenin öğrettikleri arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyarak, din-felsefe çatışmasının değil, din-felsefe uyuşmasının varlığını ispatlamaya çalışmaktadır.

Diğer yandan onun din-felsefe münasebetleri konusundaki görüşlerini iman-akıl ilişkileri bağlamında ele almak daha doğru bir tutum olur, kanaatindeyiz. Zira, metodunda da görüldüğü gibi o, dinin akılla çelişmeyeceğini savunmaktadır. Bu yüzden de aklın imanın yardımcısı olduğunu ileri sürmektedir. Malebranche'ın, "*imanın yardımı olmaksızın felsefe yapmak istediğim her zaman kendimi hep eksik hissediyorum*"⁹⁰ şeklindeki düşüncesiyle, Hakikatin biricik kaynağı ve ölçüsü olarak akı kabul etmenin, insan hayatının çok yönlü problemlerine çözüm olamayacağını, ancak imanın destek ve yardımlarıyla bu çözümlere ulaşabileceğini

⁸⁸ Erdem, *a.g.e.*, s.28; Başçı, *a.g.e.*, s.34.

⁸⁹ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.106-107.

⁹⁰ Malebranche, Nicole, *Entretiens Sur la Metaphysique et Sur la Religion*, P.F.A. Colin, Paris 1922, s.203.

vurgulamak istediği görülmektedir.⁹¹

Din ile aklın alanlarının ayrı olduğu kanaatine sahip olan Malebranche "Kilisenin bize öğrettiği şey, akıl kuvvetlerinin sonsuzcasına üstündedir; insanların bize öğrettikleri şey ise akla bağlıdır. Öyle ki, kilisenin otoritesine kulak asmadan insanın kendi akli ile hakikati araması bir cinayet ve dayanılmaz bir övünüş ise, akla bağlı konular da insanların otoritesine körü körüne inanmak da zihnin bir soytarlılığı ve alçak bir soysuzluğudur"⁹² şeklindeki kanaatleriyle aklın hakikatleri kavramada tek başına yeterli olmamasına karşın, bunun yapılmaya çalışılmasının yanlışlığını ileri sürmektedir. Ayrıca körü körüne inanmayı reddetmiş olduğu da bu paragraftan çıkarılabilir.

Malebranche din ile akıl ayırımını yaparken, bunlar arasında mutlak bir farklılık ve çelişkinin bulunduğunu değil; aksine, gerek akıl gücü, gerek iman açısından yeterince olgunlaşmamış ve bu yüzden ikisi arasındaki deruni bağı kavrayamayacak durumda olan insanların, bunlardan birini diğeri adına mahkum etmelerinin tehlikeli sonuçlarını göstermek hedefini taşımaktadır.⁹³ Fakat onun bu iki alan arasında öngördüğü ayırımın, iman ve akıl hakikatleri arasındaki bağlantıyı kavrayabilecek ölçüde olgunlaşmamış insanlar için düşünülmüş geçici ve izafi bir nitelik taşımakta olduğu söylenebilir. Gerçekte o, iman ile akıl, birbiri için gerekli ve biri diğere destek verebilecek iki temel güçtür düşüncesine sahiptir.⁹⁴ O "*Bütün yaratılmış nimetlerin, iradenin sonsuz şuasını dolduramayacaklarını herkes iman, akıl ve deney yolu ile bilebilir*"⁹⁵ derken, iman, akıl ve tecrübenin birbirlerini tamamladığını düşünmektedir. Öte yandan Malebranche, iman aydınlığından yoksun ve olgunlaşmamış akli izleyerek kendini kaybetmektense doğrudan doğruya imana tabi olmanın daha doğru olduğunu söylüyor.⁹⁶ Fakat bunu ulaşılması gereken bir ideal değil, geçici bir çözüm yolu olarak görüyor.⁹⁷

Temel felsefesini meydana getiren *Tanrı'da görme* anlayışının bir sonucu olarak, onun yegâne müessir sebebin Tanrı olduğu fikrinde olduğu daha önce geçmişti. Böyle olunca da ruh ve bedene ait bütün nimetlerin de Tanrı vergisi olduğu düşüncesinde olan Malebranche, aklın ve aklın ürünü

⁹¹ Katipoğlu, Hasan, "Malebranche'ın Felsefesinde Din-Akıl İlişkisi", *OMÜİFD*, S. VII, Samsun 1993, s.12-13.

⁹² Malebranche, *Hakikatın Araştırılması*, IV-V, s.43.

⁹³ Katipoğlu, *a.g.m.*, s.10.

⁹⁴ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s.51; Katipoğlu, *a.g.m.*, s.10.

⁹⁵ Malebranche, *a.g.e.*, IV-V, s.51.

⁹⁶ Malebranche, *a.g.e.*, VI, s.302-303.

⁹⁷ Katipoğlu, *a.g.m.*, s.11-12.

olan düşüncelerin de yine Tanrı'nın nimeti olarak ancak Tanrı'nın doğal düzenine uymak için ihtiyacımız nispetinde verilmiş olduğunu söylemektedir. Bundan çıkan sonuç ise hem imana hem de aklın apaçık olarak kavradıklarına boyun eğmek gerektiği şeklindedir. Aynı şekilde, doğa işlerinde iman ve apaçıklık olmayacağı gibi, eski filozofların eserlerinde de bunun bulunmayacağını söyleyen Malebranche, "mümin olmak için körükörüne inanmalı, ancak filozof olmak için apaçık olarak görmeli"⁹⁸ diyerek aslında bir çelişkiyi insanlara teklif etmektedir. Bu çelişki ise hem Hıristiyan, hem de filozof olmanın zorluğundan başka bir şey olmasa gerektir.

Malebranche, şayet akıl ile imanın çatışmayacağı kanaatindeyse, neden mümin olmak için körükörüne inanmalı, filozof olmak için apaçık görmeli şeklinde bir çelişkiyi insanlara teklif etmektedir diye sorulduğunda, bundan çıkarılacak sonucun, 'Malebranche'in hakikatin araştırılmasında Hıristiyanlık ile felsefeyi uyuşturmak gibi bir yöntemi kullanıyor olmasındandır', denilebilir. Bu, ortaçağdan beri yaşanmakta olan din-felsefe çatışmasının, tarihin doğal bir zorunluluğu olduğunun, yani Hıristiyanlığın, aslında hiç de insan aklına uygun olmadığına bir ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Bizim kanaatimize göre, Malebranche'in içine düştüğü çelişki budur. Halbuki Hakikatin araştırılması gibi yüce bir gaye için hareket eden bir düşünürün, öncelikle imanını da sorgulaması daha doğru bir yol gibi gözükmektedir. Malebranche bu noktada kendisiyle çelişkiye düşmekte ve iman önyargısının üzerine iman-akıl uygunluğu gibi bir teoriyi inşa etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ana Britannica*, "Malebranche" mad., İstanbul 1993, I-XXII.
Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1994.
Aydın, Mehmet S, *Din Felsefesi*, İzmir 1990.
Başçı, Vahdettin, *Felsefî Bir Problem Olarak Mucize*, Erzurum 1996.
Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, "Malebranche" mad., İstanbul 1986, I-XXIV.
Descartes, René, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1997.
Descartes, René, *Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1967.
Descartes, Rene, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, İstanbul 1994.
Erdem, Hüsamettin, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Konya 1997.

⁹⁸ Malebranche, *a.g.e.*, I, s.34-35.

- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1996.
- Güngör, Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, İstanbul 1987.
- Hañçerliođlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1989.
- İbn Rüşd, *Faslu'l-Makâl el-Keşf an Minhâci'l-Edille (Felsefe-Din İlişkileri)*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1985.
- İncil-i Şerif (Yahut İsa Mesih'in Yeni Ahit Kitabı)*, İstanbul 1979.
- Janet, Paul, Gabirel Seailles, *Metalib ve Mezâhib*, çev. M. Hamdi Yazır, İstanbul 1978.
- Katipoğlu, Hasan "Malebranche'in Din Felsefesinde Misticizm", *OMÜİFD*, S.2, Samsun 1987, (85-103).
- Katipoğlu, Hasan, "Malebranche'in Felsefesinde Din-Akıl İlişkisi", *OMÜİFD*, S. VII, Samsun 1993, (7-33).
- Malebranche, Nicole, *Entretiens Sur la Metaphsique et Sur la Religion*, P.F.A. Colin, Paris 1922.
- Malebranche, Nicole, *Hakikatin Araştırılması*, çev. Miraç Katırcioğlu, İstanbul 1997, I-VI.
- Malebranche, Nicole, *Méditations pour se Disposer a l'Humalite et a la Penitence*, Haz. Armand Cuvillier, Paris 1944.
- Malebranche, Nicole, *Metafizik ve Din Üzerine Görüşmeler*, çev. Bedia Akarsu, İstanbul 1997.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1958.
- Pazarlı, Osman, *Metinlerle Felsefe Tarihi*, İstanbul 1950.
- Russell, Bertrand, *Din-Bilim*, çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1996.
- Sunar, Cavit, *Varlık Hakkında Ana Düşünceler*, Ankara 1977.